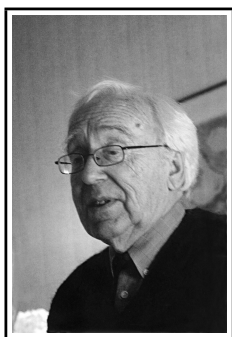

Jaak Hion

24.07.1929 – 24.06.2007

Kuu aega enne oma 78ndat sünnipäeva lahkus jäädavalt meie hulgast tuntud eesti matemaatik dotsent JAAK HION.

JAAK HION sündis 24. juulil 1929. a. Tartus. Ta isa VIKTOR HION oli tuntud arst, kellel oli nii teaduslikke kui ka kultuurilisi huvisid. Seetõttu oli isa JAAK HIONile suureks eeskujuks kogu eluks.

Kooliteed alustas ta Tartu Õpetajate Seminari algkoolis 1937. a. Pärast 1940. a. juunipööret määrati vasakpoolsete vaadete poolest tuntud VIKTOR HION tervishoiu rahvakomissariks, mistõttu pere kolis Tallinna ja JAAK HION jätkas oma kooliteed Tallinna Õpetajate Seminari algkoolis. Sõja puhkedes evakueerus HIONite pere Venemaale, kus jätkus ka JAAK HIONI haridustee mitmes erinevas linnas ja koolis.

Pärast Tallinna taasokupeerimist nõukogude vägede poolt 1944. a. septembris saabus HIONite pere sama aasta novembri algul Tallinna, kus isa VIKTOR jätkas tööd tervishoiu rahvakomissarina, JAAK aga asus õppima Tallinna Õpetajate Seminari 2. kursusele. Lootes saada paremat haridust kui seda pakkus seminar, jätkas JAAK HION 1946. a. sügisel õpinguid Tallinna II keskkoolis (Reaalkoolis). Reaalkooli lõpetas ta 1947. a. kuldmedaliga.

Sama aasta sügisel alustas ta matemaatikaõpinguid Tartu Riiklikus Ülikoolis¹. Professor GUNNAR KANGRO loengud suutsid äratada JAAK HIONis huvi algebra vastu. Soov saada sügavamaid teadmisi algebrast, aga ka mitmed perekondlikud põhjused viisid selleni, et 1950. a. sügisel jätkas JAAK HION õpinguid Moskva Riiklikus Ülikoolis. Ülikooli lõpetas ta 1952. aastal. Diplomitöö „*Alternatiivsed ringid*“ kirjutas ta prof. ALEKSANDR GENNADIJEVITŠ KUROŠi juhendamisel. A. G. KUROŠ (1908–1971) oli Nõukogude Liidu tuntum algebraist ja Moskva Riikliku Ülikooli algebra kateedri juhataja.

Ülikooli lõpetamise järel jätkas JAAK HION õpinguid aspirantuuris. Ta juhendajaks oli jällegi A. G. KUROŠ. Õpingud aspirantuuris lõpetas JAAK HION tähtaegselt, kaitstes 1957. a. sügisel väitekirja „*Poolrühmade abil normeeritud ringid*“. Talle omistati füüsika-matemaatika kandidaadi kraad. Oma väitekirjas sai ta mitmeid põhjanevaid tulemusi järjestatud algebraliste struktuuride kohta.

Aspirantuuri lõpetamise järel suunati JAAK HION tema enda palvel ja ülikooli nõusolekul tööle õppejõuna Tartu Ülikooli. Nii alustas ta 1957. a. sügissemestril oma mitte eriti pikka, kuid suhteliselt viljakat pedagoogitööd Tartu Ülikoolis. Sellest kirjutame tagapool. 1963. a. kevadsemestril alustas JAAK HION õpinguid doktorantuuris ja jällegi Moskvast ning prof. A. G. KUROŠi juhendamisel. Tema uurimisobjektiks olid nüüd juba Ω -ringoidid, Ω -ringid ja nende esitused. 1965. a. lõppes tema doktorantuuri tähtaeg. Ehkki JAAK HION sai selle aja jooksul üsnagi palju huvipakkuvaid tulemusi, ei peetud neid küllaldaseks doktorikraadi taotlemiseks.

1965. a. septembris jätkas JAAK HION tööd dotsendi kohusetäitjana Tartu Ülikooli matemaatikaosakonnas. Dotsendi kutse omistati talle 1967. a. Ülikoolis ei saanud JAAK HION aga kaua töötada. Liigse nõudlikkuse ja mõningase jäikuse tõttu suhtlemisel üliõpilastega tekkisid tal tõsised vastuolud nii teaduskonna kui ka ülikooli juhtkonnaga. See oli ka põhjus, miks JAAK HION lahkus 1968. a. kevadel vabatahtlikult Tartu Ülikooli teenistusest ja

¹Edaspidi: Tartu Ülikool.

asus tööle NSVL TA Majandusmatemaatika Keskinstituudi Eesti filiaali Tartu laboratooriumi juhataja ametikohal. Samal ajal juhendas ta oma ülikooli jäänud õpilasi edasi kuni nende väitekirjade kaitsmiseni. Pärast mainitud laboratooriumi likvideerimst 1984. a. töötas JAAK HION veel aastail 1984–1989 Tartu Ülikooli biofüüsika laboratooriumis vanemteadurina ja seejärel jäi ta pensionile.

JAAK HION läheb Eesti matemaatika ajalukku eelkõige oma pedagoogitööga Tartu Ülikoolis. Suures voores luges ta põhiliselt kahesemestrilist algebra kursust, mis oli sisuliselt lineaaralgebra põhjalik käsitlus. Ühtlasi andis ta selles aines harjutustunde. JAAK HIONi loengud olid väga head ja seda nii ülesehituse, esituse kui ka tahvli kasutuse poolest. Ometi tekkisid üliõpilastel kontrolltööde ja eksamite sooritamise raskused. Seda tingis ühelt poolt aine abstraktne iseloom, teiselt poolt aga JAAK HIONi tavatult suured nõudmised ja paindlikkuse puudumine suhtlemisel üliõpilastega. Andekatel üliõpilastel muidugi erilisi probleeme ei tekkinud, keskmised üliõpilased aga sooritasid kontrolltöid ja eksameid korduvalt, nõrgemad kas loobusid või jäid need üldse sooritamata. Aga JAAK HION oli ainuke õppejõud, kes tahtis tegeleda nooremate kursuse üliõpilastega ka programmiväliselt. Mitmed auväärased õppejõud nagu G. KANGRO, Ü. LUMISTE, Ü. LEPIK jt. võtsid endale juhendatavaid alles 3. kursusel, mil hakati kirjutama kursusetöid.

JAAK HION pakkus oma harjutustundides üliõpilastele ettekanete teemasid algebrast ning organiseeris järgnevalt ka nende ettekandmise tema seminaris. Paljud andekamad üliõpilased haarasid sellest võimalusest kinni. Ja nii see töö tema seminaris tasapisi algas. Ta luges ka aeg-ajalt erikursusi algebra mitmetest harudest. Kui kogunes 4-5 huvilist üliõpilast, siis seminar töötas täie hooga. Seminaritöökava koostas JAAK HION selliselt, et õpiti tundma põhilisi algebralisi struktuure (rühmad, ringid, universaalalgebrad, kategooriad jt.), aga ka moodsamaid algebra suundi (homoloogia, algebraline topoloogia, K -teooria jt.). Käsitleti ka matemaatilist loogikat. Samuti kanti ette kursuse- ja diplomitöid. Aeg-ajalt kutsus JAAK HION ka külalislektoreid, kes lugesid mingi loengutsükli (5–6 loengut). Nii näiteks esinesid professorid J. GUREVITŠ

Sverdlovskist, K. ŽEVLAŠOV Novosibirskist, L. SKORNJAKOV, A. MIHHALJOV Moskvast jt. Seminari ettekanded tuli vormistada kirjalikult.

Sellist intensiivset tegevust üliõpilastega teised õppejõud ei harastanud. Nähtavasti oli JAAK HIONI eesmärk elavdada algebraalast uurimistööd Tartu Ülikoolis ja saada nn *oma isiklikud õpilased*. Oma mälestustes on ta tunnistanud, et tema suureks eeskujuks on olnud tema juhendaja prof A. G. KUROŠ ja *Kuroši seminar*². Ka G. KANGRO esimesed aspirandid MARET TAMM ja IVAR PETERSEN olid kirjutanud oma kandidaadiväitekirjad algebrast, kuid hiljem asusid nad tegelema algebraväliste probleemidega. Seejärel algebraalased uuringud Tartus soikusid kuni JAAK HIONI asumisega tööle Tartu Ülikooli 1957. a. sügisel. Seega võib lugeda, et pidev algebralane uurimistöö Tartu Ülikoolis sai alguse JAAK HIONI tegevusega.

Dotsent JAAK HIONI esimesel õppejõutöö perioodil (1957–1963) olid tema õpilasteks JEVGENI GABOVITŠ, UNO KALJULAI, JÜRI REBANE, MATI KILP. Kolm viimatinimetatut jätkasid oma õpinguid Moskva Ülikoolis ja kaitsesid hiljem oma algebraalased väitekirjad juba teiste juhendajate käe all. J. GABOVITŠ aga kaitses oma kandidaadiväitekirja JAAK HIONI juhendamisel 1967. a., olles seega tema esimene väitekirja kaitsnud õpilane.

JAAK HIONI teisel õppejõutöö perioodil olid tema uute õpilaste seas aktiivsed seminarist osavõtjad ELLEN REDI, PEETER PUUSEMP, KALLE KAARLI, RAUL ROOMELDI ja VLADIMIR FLJAIŠER. Lisaks külastasid aeg-ajalt seminari ka JAAK HIONI aspirandid JAAK HENNO ja MARK TREPETIN. Harkovist pärit M. TREPETINIL ei õnnestunud mitmetel põhjustel väitekirja kaitsta ja ta emigreerus hiljem Nõukogude Liidust. J. HENNOT aga ei rahuldanud JAAK HIONI ebataavaliselt aeglane tutvumine tema valminud väitekirjaga ja ta kaitses oma väitekirja ilma juhendajata. Tol ajal oli tao-

²*Jaak Hion*. Eesti Matemaatika Seltsi Aastaraamat 1999. Tallinn, TTÜ Kirjastus, 2001, lk. 69–82.

Jaak Hion. Eesti Matemaatika Seltsi Aastaraamat 2005. Tallinn, TTÜ Kirjastus, 2006, lk. 90–135.

line kaitsmine üsna keeruline ja tavatu. R. ROOMELDI huvitus Tartus mitteassotsiatiiivsetest ringidest (külalisloenguid pidanud Novosibirski Ülikooli professori K. ŽEVLAKOVI temaatikast) ja ta siirdus aspirantuuri Novosibirski ning kaitses seal ka oma kandidaadiväitekirja K. ŽEVLAKOVI ja A. L. ŠIRŠOVI juhendamisel. V. FLJAIŠER, K. KAARLI ja P. PUUSEMP kaitsesid oma väitekirjad JAAK HIONI juhendamisel. Kui V. FLJAIŠERil õnnestus see üsna kiiresti pärast aspirantuuri ametlikku lõppu, siis K. KAARLI ja P. PUUSEMPa aspirantuuri lõpuks valminud töid luges JAAK HION aastaid, rohkem kui võttis aega tööde valmimine. Raske on juhendaja taolist toimimisviisi seletada. E. REDI aga valis J. HENNO tee ja kaitses oma JAAK HIONI juhendamisel valminud töö samuti ilma juhendajata.

Vaatamata ülal tehtud kriitilistele märkustele võib öelda, et JAAK HIONI tegevus valmistas ette tugeva algebraistide koolkonna Eestis. Praegu on meil raske ette kujutada Eesti matemaatikat ilma algebraalaste uurimusteta. Ja selles on dotsent JAAK HIONI teened hindamatud.